

Οι πρώτες ιπποδρομίες στην Αθήνα

Η ΕΡΓΑΣΙΑ ΑΥΤΗ ΑΝΑΦΕΡΕΤΑΙ ΣΤΙΣ ΠΡΩΤΕΣ προσπάθειες για τη δημιουργία ιπποδρομιών στην Ελλάδα σύμφωνα με τα δυτικοευρωπαϊκά πρότυπα. Πριν προχωρήσουμε στη διατύπωση των βασικών υποθέσεων, κρίνουμε χρήσιμο να κάνουμε ορισμένες θεωρητικές και μεθοδολογικές παρατηρήσεις. Θα πρέπει, κατ' αρχήν, να αποσαφηνισθούν οι βασικές έννοιες που χρησιμοποιούνται, μιας και η καθημερινή τους χρήση είναι συχνά χαλαρή και πολυσήμαντη. Πρώτο μέλημά μας είναι να οριοθετήσουμε την έννοια σπορ ως κοινωνιολογικό εργαλείο. Στη θεωρητική παράδοση των ανθρωπιστικών επιστημών υπάρχει μια ευρύτατα διαδεδομένη αντίληψη η οποία ορίζει τα σπορ, τον αθλητισμό ως ανθρώπινη πράξη προμελετημένης σπατάλης. Χαρακτηριστικά, ο Ουμπέρτο Έκο σημειώνει:¹

Στην αθλητική δραστηριότητα κυριαρχεί η «σπατάλη». Κάθε σχετική κίνηση είναι σπατάλη ενέργειας: αν πετάξω μια πέτρα από απλή ευχαρίστηση —όχι για να πετύχω έναν οποιοδήποτε χρήσιμο σκοπό— θα σπαταλήσω θερμίδες που είχα εξασφαλίσει με την κατανάλωση τροφής για την παραγωγή της οποίας κάποιος εργάστηκε.

Η θεώρηση αυτή του αθλητισμού ως σπατάλης, η οποία ανακαλεί παραδοσιακά διχοτομικά σχήματα του τύπου σχόλη/εργασία, παραγωγική/μη παραγωγική εργασία, στην κλασική βιβλιογραφία εμφανίζεται σε δύο βασικές εκδοχές: στην εκδοχή που υποστηρίζει ότι η σπατάλη αυτή αποτελεί στοιχείο απαραίτητο της προαγωγής του ανθρώπινου πολιτισμού και σ' αυτή που υποστηρίζει ότι αποτελεί πολιτισμικό χαρακτηριστικό μιας

1. Ub. Eco, «Η αθλητική φιλαρία», στο *Η σημειολογία στην καθημερινή ζωή*, Μαλιάρης, Αθήνα 1997.

τάξης —της τάξης της σχολής— η οποία είναι απαλλαγμένη από παραγωγικές ασχολίες και αναλώνεται σε παρασιτικές.

Αφετηριακό για την πρώτη εκδοχή είναι το έργο του Γιόχαν Χουίζινκα «Ο Άνθρωπος και το παιχνίδι».² Σύμφωνα με τον Χουίζινκα το στοιχείο που κατεξοχήν χαρακτηρίζει την αθλητική δραστηριότητα είναι το παιχνίδι. Το παιχνίδι αποτελεί δε στοιχείο της ανθρώπινης φύσης και είναι δομικό χαρακτηριστικό του συνόλου των εκφάνσεων του ανθρώπινου πολιτισμού,³ τόσο των «μη σοβαρών» όσο και των σοβαρών, όπως οι θεσμοί, η ποίηση, το θέατρο κλπ. Είναι πεδίο πραγμάτωσης της ανθρώπινης ελευθερίας, μέσω της οποίας προάγεται και αναπτύσσεται ο ανθρώπινος πολιτισμός.

Ως προς τον σύγχρονο αθλητισμό, ο Χουίζινκα πρεσβεύει ότι από τα τέλη του 19ου αιώνα, με την ατονία του παιχνιδιού στον αθλητισμό έχουμε ένα κατρακύλισμα του αθλητισμού στην υποσοβαρότητα. Έτσι, από σημαίνον στοιχείο πολιτισμού γίνεται μη σημαίνον. Ως βασικός λόγος της «παρακμής» του αθλητισμού θεωρείται ο «εκδημοκρατισμός»⁴ του. Κοντολογίς, υπονοεί ότι η δημιουργικότητα και οι υψηλές ηθικές αξίες είναι προνόμια των ιθύνουσών ομάδων. Με τον τρόπο αυτό υιοθετεί μια καθαρά ελιτίστικη αντίληψη.⁵

Αφετηριακό για τη δεύτερη εκδοχή είναι το έργο του Θορστάιν Βε-

2. Ο Γιόχαν Χουίζινκα, Ολλανδός ιστορικός και φιλόσοφος, κυκλοφόρησε το κλασικό του έργο το 1938, *Ο άνθρωπος και το παιχνίδι*, Γνώση, Αθήνα 1989.

3. «Ο πολιτισμός στις αρχικές του φάσεις, παίζεται. Δεν γεννιέται από το παιχνίδι σαν ένα βρέφος που αποσπάται από τη μήτρα: γεννιέται στο και ως παιχνίδι και ουδέποτε εγκαταλείπει το χώρο του παιχνιδιού». Αυτόθι.

4. Στην ίδια κατεύθυνση φαίνεται να κινούνται η με όρους συμβολικής αντίδρασης ανάλυση του Στόουν και η μαρξιστικού τύπου ανάλυση του Ριγκάουερ. Για μια κριτική θεώρηση των απόψεων των τριών αυτών διανοητών, βλ. Ε. Ντάνινγκ, «Η δυναμική του σύγχρονου αθλητισμού: Οι αθλητικές επιδόσεις και η κοινωνική αξία του αθλητισμού» στο Ν. Ελίαν-Έρικ Ντάνινγκ, *Αθλητισμός και ελεύθερος χρόνος στη διαδικασία του πολιτισμού*, Δρομέας, Αθήνα 1998, σσ. 270-275.

5. Στο ίδιο συμπέρασμα, αν και από διαφορετική αναλυτική σκοπιά, φαίνεται να καταλήγει η κριτική της μαζικής κουλτούρας από τους εκπροσώπους της Σχολής της Φραγκφούρτης.

μπλέν *Η θεωρία της αργόσχολης τάξης*.⁶ Ο Βεμπλέν θεωρεί ότι τα σπορ, ο αθλητισμός, παράγονται και καταναλώνονται από μία συγκεκριμένη τάξη, την τάξη τηςσχόλης. Η τάξη τηςσχόλης αποτελεί για τον Βεμπλέν υπερϊστορική κατηγορία, με την έννοια ότι απαντάται σε όλες τις κοινωνίες και σ' όλες τις εποχές. Τα μέλη της αργόσχολης τάξης, σε αντίθεση με τα μέλη της τάξης εκείνων που κερδίζουν τη ζωή τους με την εργασία τους, ασχολούνται με μη παραγωγικές δραστηριότητες όπως το κυνήγι, το ψάρεμα, τον πόλεμο. Στη σύγχρονη εποχή, δηλαδή στην Αμερική του 19ου αιώνα, η αργόσχολη τάξη περιλαμβάνει τους μεγαλοϊδιοκτήτες αριστοκράτες, τους κληρικούς, τους στρατιώτες και τους αθλητές. Ο Βεμπλέν, χρησιμοποιώντας στην ανάλυσή του το κλασικό διχοτομικό μοντέλο πολεμικές/βιομηχανικές⁷ κοινωνίες εμφανίζει την ενασχόληση με τον αθλητισμό, όπως και τη διακυβέρνηση ως γνήσιες βαρβαρικές συνήθειες αρπαγής, οι οποίες επιβιώνουν στο σύγχρονο στάδιο ανάπτυξης των ανθρώπινων κοινωνιών.⁸ Είναι κάτι παραπάνω από φανερό για τον Βεμπλέν η απαξίωση της κυρίαρχης τάξης της εποχής του και του πολιτισμού της: αξιοποιώντας εξελικτικά κοινωνιολογικά σχήματα, υποστηρίζει ότι τόσο ο πολιτισμός της κυρίαρχης τάξης όσο και τα μέλη της ως άτομα είναι καθηλωμένα σε προηγούμενα στάδια ανάπτυξης, στα στάδια της «βαρβαρότητας».⁹

6. Thorstein Veblen, *Η θεωρία της αργόσχολης τάξης*, Κάλβος, Αθήνα 1982.

7. Το εξελικτικό σχήμα της μετάβασης από την πολεμική στη βιομηχανική κοινωνία συναντάται τόσο στα έργα του Α. Κοντ όσο και του Χ. Σπένσερ. Οι διανοητές αυτοί πίστευαν ότι ο πόλεμος, αν και αναγκαίο χαρακτηριστικό των πρώτων σταδίων ανάπτυξης των κοινωνιών, θα εκλείψει όταν η βιομηχανική κοινωνία θα αναπτυχθεί πλήρως. Βλ. σχετικά, Ν. Timashef, *Ιστορία των κοινωνιολογικών θεωριών*, Gutenberg, Αθήνα 1976, σσ. 33-81.

8. Γράφει χαρακτηριστικά ο Βεμπλέν: «Ο λόγος της επίδοσης στα σπορ είναι μια αρχαϊκή πνευματική ιδιοσυστασία —η κατοχή της ληστρικής ανταγωνιστικής ροπής σε σχετικά υψηλό βαθμό. Μια ισχυρή κλίση προς το περιπετειώδες κατόρθωμα και την πρόκληση βλάβης είναι ιδιαίτερα έκδηλη σ' εκείνες τις απασχολήσεις, οι οποίες στη δημόσια ομιλία αποκαλούνται ειδικά 'sports - manship'». *Η θεωρία της αργόσχολης τάξης*, ό.π., σ. 243.

9. Γράφει χαρακτηριστικά ο Βεμπλέν: «Ο χαρακτήρας της αργόσχολης τάξης και της τάξης των εγκληματιών δείχνει μια προέκταση στην ενήλικη ζωή χαρακτηριστικών που

Η απαξίωση του αθλητισμού από τον Βεμπλέν εκφράζει την πλειοψηφία των κοινωνικών επιστημόνων που ηθελημένα αρνούνται να ασχοληθούν με το ζήτημα του αθλητισμού. Κατά τη γνώμη μας, φορτωμένες με τις αξιολογικές κρίσεις των δημιουργών τους, και οι δύο εκδοχές του αθλητισμού ως σπατάλης, απαξιώνοντας τον σύγχρονο αθλητισμό είτε ως βαρβαρικό κατάλοιπο είτε ως έκπτωση δημιουργικότητας, δεν μπορούν να μας παρέχουν ασφαλή δρόμο για τη διερεύνηση του σύγχρονου αθλητικού φαινομένου. Κρίνουμε ότι η ανάλυση του φαινομένου με όρους διαδικασίας και σχηματισμού από τους Ν. Ελίας και Ε. Ντάνιγκ¹⁰ είναι προτιμότερη για το εγχείρημά μας.

Σύμφωνα με τους τελευταίους, τα σπορ στη σημερινή τους μορφή διαμορφώθηκαν στη Μεγάλη Βρετανία κατά τον 18ο και 19ο αιώνα. Η κοινωνιογένεση των σπορ στη χώρα αυτή αποτελεί μέρος «της διαδικασίας του πολιτισμού»,¹¹ η οποία αφορά συνολικές αλλαγές και μετασχηματισμούς των δομών των δυτικών κοινωνιών από τον 16ο αιώνα και μετά. Οι μετασχηματισμοί αυτοί συνίστανται στη σταδιακή αύξηση του ελέγχου της συμπεριφοράς και των αισθημάτων, στη σταδιακή εξάλειψη της άσκησης σωματικής βίας ως ρυθμιστικού παράγοντα των κοινωνικών σχέσεων και στην κατίσχυση του κράτους ως μηχανισμού μονοπόλησης της βίας στην κοινωνία.

Η ανάπτυξη, δηλαδή, των σπορ στη σύγχρονη κοινωνία συμβαδίζει και πραγματοποιείται παράλληλα με την ανάπτυξη του σύγχρονου κρατικού φαινομένου και του κοινοβουλευτισμού καθώς και με διαδικασίες ειρήνευσης στο εσωτερικό των δυτικών κοινωνιών. Αποτελεί δε ταυτόχρονα αίτιο και αποτέλεσμα των προαναφερόμενων μεταβολών, δεν πρόκειται δηλαδή για παθητικό αποτέλεσμα της ανάπτυξής τους.¹² Στο βαθμό που η Μ. Βρετανία βρίσκεται κατά τον 18ο και τον 19ο αιώνα

είναι φυσιολογικά στην παιδική και τη νεανική ηλικία, και που είναι παρόμοια φυσιολογικά ή συνηθισμένα στα πρωιμότερα στάδια της ανάπτυξης...». *Αυτόθι*, σ. 241.

10. Ν. Ελίας-Ε. Ντάνιγκ, *Αθλητισμός και ελεύθερος χρόνος*, ό.π.

11. Για μια πιο συνοπτική παρουσίαση της έννοιας της «διαδικασίας του πολιτισμού» βλ. *αυτόθι*, σ. 32. Η έννοια αναλύεται διεξοδικότερα στο έργο του Ν. Ελίας, *Η εξέλιξη του πολιτισμού*, τόμος Α και Β, Νεφέλη, Αθήνα 1997.

12. Ν. Ελίας - Ε. Ντάνιγκ, *Αθλητισμός και ελεύθερος χρόνος*, ό.π., σ. 63.

ΟΙ ΠΡΩΤΕΣ ΙΠΠΟΔΡΟΜΙΕΣ ΣΤΗΝ ΑΘΗΝΑ

στην πρωτοπορία αυτών των διαδικασιών, αποτελεί και τη χώρα στην οποία μορφοποιείται σχεδόν το σύνολο των σύγχρονων σπορ.¹³ Από εκεί θα διαδοθούν και στην υπόλοιπη Ευρώπη.¹⁴ Οι φορείς του αθλητικού πνεύματος στη χώρα αυτή ταυτίζονται αρχικά με τους αρχικούς φορείς του κοινοβουλευτισμού (το τζέντυ και την αριστοκρατία), ενώ σ' έναν δεύτερο χρόνο τα αθλήματα βρίσκουν απήχηση στις μεσαίες και κατώτερες τάξεις.

Ακόμη και αν θεωρήσουμε ότι υπήρχαν αθλήματα τα οποία έμοιαζαν με αυτά της σημερινής εποχής και σε άλλες κοινωνίες σε προηγούμενες εποχές (όπως π.χ. στην αρχαία Ελλάδα και στον μεσαιωνικό κόσμο της Δυτικής Ευρώπης), αυτό που χαρακτηρίζει τα σύγχρονα σπορ είναι η πρόνοια για μείωση και έλεγχο της χρήσης βίας, η απομάκρυνση των κανόνων τους από τους κανόνες και τα πρότυπα συμπεριφοράς των «πολεμιστών» και των στρατιωτικών αναμετρήσεων (εκπολιτισμός του άθλου).¹⁵ Συνεπώς, τα σπορ, στη σύγχρονη μορφή τους, αποτελούν «μιμητικές διαδικασίες της σχόλης»¹⁶ με την έννοια ότι μιμούνται τη δράση της πραγματικής ζωής αποσιωπώντας τους κινδύνους που αυτή περιέχει, αντικαθιστώντας ταυτόχρονα την ευχαρίστηση της δράσης με την ευχαρίστηση της θέασης της δράσης. Οι κανόνες τους έχουν ως στόχο την εξασφάλιση της ισότητας των ευκαιριών στους διαγωνιζόμενους και την αποφυγή τραυματισμών μέσω της απαγόρευσης της άσκησης φυσικής βίας.

Το τελετουργικό, οι κανόνες των σπορ, διαμορφώθηκε σε μια εξελικτική πορεία και σε συνάφεια πάντοτε με τις ανάγκες της κάθε κοινωνίας για σχόλη. Αυτό το οποίο εμφανίζεται ως τελική, παγιωμένη θεσμική μορφή των διαφόρων σπορ είναι προϊόν μακρόχρονων εξελικτικών

13. Αναλυτικό περίγραμμα της συνάφειας ανάμεσα στην εξέλιξη των ψυχαγωγικών αθλητικών παιχνιδιών και την εξέλιξη της δομής της εξουσίας στην αγγλική κοινωνία δίνεται στην «Εισαγωγή» του Ν. Ελιάς, *αυτόθι*, σσ. 46-63.

14. Ν. Ελιάς, «*Η γέννηση του αθλητισμού ως κοινωνιολογικό πρόβλημα*», *αυτόθι*, σσ. 170-171.

15. *Αυτόθι*, σ. 182.

16. Ν. Ελιάς - Ε. Ντάνινγκ, «*Η σχόλη στο φάσμα του ελεύθερου χρόνου*», *αυτόθι*, σ. 166.

διαδικασιών, στο πλαίσιο των οποίων δοκιμάζονται με ή χωρίς επιτυχία διάφορες μορφές, ενσωματώνονται στοιχεία αγροτικών εθίμων και τελικά προκύπτει η μορφή την οποία γνωρίζουμε όλοι σήμερα.¹⁷ Από τη στιγμή που μια μορφή παγιωθεί, δεν σημαίνει ότι σταματά να εξελίσσεται, απλώς μπαίνει σε διαφορετικό πλαίσιο και άλλους ρυθμούς εξέλιξης. Η μορφή που τελικά επικρατεί δεν είναι τυχαία, αλλά είναι εκείνη η οποία βρίσκεται στη μεγαλύτερη συνάφεια με τις κοινωνικές ανάγκες τηςσχόλης που καλείται να ικανοποιήσει και με την πολιτική, οικονομική και πολιτισμική ανάπτυξη της κοινωνίας. Όταν ένα σπορ παγιωθεί σε μια τελική μορφή, η εξέλιξή του μπορεί να έχει κάποιο βαθμό αυτονομίας σε σχέση με την ευρύτερη ανάπτυξη της κοινωνίας που το καθορίζει.¹⁸

Οι ιπποδρομίες διαμορφώθηκαν ως σπορ στη Μ. Βρετανία. Ήδη, στην εποχή του Ιακώβου Α' (1603-1625), ετέθη σε ισχύ ο πρώτος κώδικας ιπποδρομιών και καθιερώθηκε επίσημα και το στοίχημα, ενώ άρχισε να δημιουργείται ειδική ράτσα δρομόντων ίππων και επαγγελματίες αναβάτες· αποκτούν την τελική θεσμική τους μορφή στις αρχές του 19ου αιώνα. Στην εξέλιξη και παγίωση της τελικής μορφής των ιπποδρομιών συνέβαλαν πολύ τα τζόκεϊ κλαμπ, τα οποία αποτελούνταν από τζέντλεμαν και αριστοκράτες οπαδούς των ιπποδρομιών και είχαν ως έργο τους τη δημιουργία και την επίβλεψη των κανόνων των ιπποδρομιών σε τοπικό και εθνικό επίπεδο.¹⁹ Η προοπτική της απόλαυσης του στοιχήματος φαίνεται να συνέβαλε στη διαμόρφωση των ιπποδρομικών κανόνων, οι οποίοι διασφαλίζουν την ισότητα των δυνατοτήτων και ακυρώνουν τη χρήση βίας.²⁰

17. «Τα περισσότερα αθλήματα, όπως τα καλά κρασιά, χρειάστηκαν χρόνο για να μορφοποιηθούν, να ωριμάσουν και να φτάσουν στην ολοκλήρωση. Είναι σπάνιο —αν έχει συμβεί ποτέ— να επινοηθεί ένα ικανοποιητικό αθλητικό παιχνίδι...». Βλ. Ν. Ελίας, «Για τον αθλητισμό και τη βία», *Αυτόθι*, σ. 205.

18. *Αυτόθι*, σ. 207.

19. Για την ιστορία των ιπποδρομιών στην Βρετανία βλ. A.H. Saxon, *Anter foot and horse: a history of hipothroma in England and France*, New Haven, Λονδίνο 1969.

20. Ν. Ελίας, «Η γέννηση του αθλητισμού» στο Ν. Ελίας - Ε. Ντάνινγκ, *Αθλητισμός και ελεύθερος χρόνος*, ό.π., σ. 184.

ΟΙ ΠΡΩΤΕΣ ΙΠΠΟΔΡΟΜΙΕΣ ΣΤΗΝ ΑΘΗΝΑ

Από την Αγγλία οι ιπποδρομίες διαχύθηκαν στην υπόλοιπη Ευρώπη. Σε άλλες χώρες υιοθετήθηκαν νωρίς, σε άλλες αργότερα. Στη Γαλλία, ήδη επί βασιλείας του Λουδοβίκου ΙΘ', οι κούρσες αλόγων και τα στοιχήματα άρχισαν να εναρμονίζονται με το αγγλικό πρότυπο. Το 1833 ιδρύθηκε στο Παρίσι το Τζόκεϋ Κλαμπ.²¹ Σε όλες τις ευρωπαϊκές χώρες οι ιπποδρομίες, ως αριστοκρατικό σπορ, διαδόθηκαν νωρίτερα σε σχέση με τα λαϊκότερα σπορ, όπως το ποδόσφαιρο και, πάντως, πριν αυτά αναπτύξουν τα χαρακτηριστικά των σπορ με τη σύγχρονη έννοια και θεωρηθούν ως τέτοια στην Αγγλία. Διαδόθηκαν με τη μορφή της λέσχης και υιοθετήθηκαν από τις τοπικές ιθύνουσες ομάδες της χώρας υποδοχής.²²

Στην Ελλάδα, ορισμένες δειλές προσπάθειες για την οργάνωση ιπποδρομιών εμφανίζονται αρκετά νωρίς, από το 1843.²³ Οι πρώτες, όμως, οργανωμένες προσπάθειες πραγματοποιήθηκαν καθυστερημένα σε σχέση με άλλες ευρωπαϊκές χώρες: έλαβαν χώρα στα τέλη του 19ου και τις αρχές του 20ου αιώνα. Την περίοδο αυτή δημιουργούνται αρκετοί ιππικοί και δεκάδες, αν όχι εκατοντάδες, άλλοι αθλητικοί σύλλογοι.²⁴ Οι ιππικοί σύλλογοι, όπως και όλοι οι αθλητικοί σύλλογοι της εποχής, ιδρύονται και έχουν ως μέλη άτομα τα οποία ανήκουν στις ανώτερες και ανώτατες κοινωνικές τάξεις.²⁵ Μέλη της ίδιας οικογένειας ή ακόμη και ίδια άτομα μετέχουν ταυτόχρονα στους ιππικούς και σ' άλλους αθλητικούς ομίλους.²⁶ Οι ιπποδρο-

21. *Αυτόθι*, σ. 170.

22. *Αυτόθι*, σ. 171.

23. Με βάση το υλικό που διαθέτουμε, οι πρώτες ιπποδρομίες στην Αθήνα πραγματοποιήθηκαν στις 5 Μαΐου 1843. Ονομάζονταν «Μέγα Ολυμπιακόν Θέαμα Ιππασίας» και οργανώθηκαν στην πλατεία Αγίου Θεοδώρου (τόρα Κλαυθμώνος) από την Εταιρεία Ιππασίας και Γυμναστικής, που τη διηύθυνε ο Άγγελος Ρωμανίδης. Το 1859 επίσης πραγματοποιήθηκαν ιπποδρομίες στο πλαίσιο των πρώτων Ζάππειων Ολυμπιάδων. Βλ. Χρ. Κουλούρη, *Αθλητισμός και όψεις της αστικής κοινωνικότητας, Γυμναστικά και Αθλητικά σωματεία 1870-1920*, Αθήνα 1997, σ. 97 και 90 αντίστοιχα.

24. Για περισσότερες πληροφορίες, *αυτόθι*.

25. *Αυτόθι*, σσ. 191-206.

26. Χαρακτηριστικά, ο Μιλτιάδης Νεγρεπόντης διετέλεσε, διαδοχικά ή ταυτόχρονα, μέλος του Δ.Σ. του Ποδηλατικού Συλλόγου Αθηνών, του Lawn Tennis Club, του Ιππικού Ομίλου και της Φιλίππου Κοινωνίας. *Αυτόθι*, σ. 354.

ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ ΠΕΤΡΙΧΟΣ

μίες, λοιπόν, αυτή την περίοδο στην Ελλάδα θεωρούνται άθλημα, και μάλιστα από τα πιο αριστοκρατικά. Η ενασχόληση μ' αυτές αποδίδει κύρος στους μετέχοντες. Τα μέλη των ανώτερων τάξεων τείνουν να στελεχώνουν τα ιππικά σωματεία και να περιφρουρούν την παρουσία τους σ' αυτά.

Οι στόχοι που θέτουν και οι πρακτικές που αναπτύσσουν οι ιππικοί σύλλογοι της περιόδου έχουν αντιφατικό χαρακτήρα: από τη μια μεριά, στοχεύουν στη μαζικοποίηση του αθλήματος και από την άλλη στην προνομιακή άσκηση του αθλήματος από τα μέλη του συλλόγου με τον αποκλεισμό των «παρείσακτων».²⁷ Άλλοι σύλλογοι κινούνται περισσότερο προς την ικανοποίηση του πρώτου στόχου και άλλοι προς την ικανοποίηση του δεύτερου. Στο κείμενο αυτό θα ασχοληθούμε με τις κινήσεις των συλλόγων εκείνων που προσανατολίζονταν περισσότερο στη δημιουργία μαζικών ιπποδρομιών.

Ένας απ' αυτούς τους συλλόγους είναι η «Ιππική Εταιρεία της Ελλάδος», που ιδρύθηκε το 1882²⁸ από τον στρατηγό Ευστράτιο Ράλλη. Η εταιρεία πραγματοποίησε ιπποδρομίες το 1883,²⁹ στις 9 Απριλίου 1884³⁰ και στις 31 Σεπτεμβρίου του 1884³¹ στο Φάληρο, στη θέση που βρίσκεται ο σημερινός Ιππόδρομος.

Όλες οι ιπποδρομιακές συναντήσεις πραγματοποιήθηκαν ημέρα Κυριακή. Ως προς το αγωνιστικό τους μέρος, περιλάμβαναν τέσσερις με πέντε ιπποδρομίες. Μία απ' αυτές ήταν στρατιωτική, διαγωνίζονταν δηλαδή άλογα του στρατού, τα οποία ιππεύονταν από αξιωματικούς του ιππικού, του πυροβολικού και της χωροφυλακής. Στις υπόλοιπες ιπποδρομίες διαγωνίζονταν άλογα διαφόρων ιδιοκτητών, τα οποία ιππεύονταν από αλλοδαπούς αναβάτες και από στρατιωτικούς. Πολλοί από τους ι-

27. *Αυτόθι*, σ. 191-206.

28. «Β.Δ. περί εγκρίσεως του καταστατικού της εν Αθήναις ιδρυθείσης εταιρείας υπό την επωνυμία 'Ιππική Εταιρεία της Ελλάδος' (14 Μαΐου 1882)», *ΦΕΚ* 80, 19 Αυγούστου 1882, σ. 443, και *αυτόθι*, σ. 106.

29. Προκήρυξη των αγώνων της Ιππικής Εταιρείας στην *Εφημερίδα*, 196, 15 Ιουλίου 1883, *αυτόθι*, σ. 105.

30. *Εφ. Αιών*, 10 Απριλίου 1884, περ. *Εστία*, 381(1884).

31. *Εφ. Αιών*, 1 Οκτωβρίου 1884.

ΟΙ ΠΡΩΤΕΣ ΙΠΠΟΔΡΟΜΙΕΣ ΣΤΗΝ ΑΘΗΝΑ

διοκτῆτες των αλόγων ἦταν στρατιωτικοί. Ἡ προέλευση των αλόγων ἦταν ἀπὸ τὸ ἐξωτερικόν.

Οἱ ἵπποδρομίες τῆς 9ῆς Ἀπριλίου 1884 σημείωσαν μεγάλη ἐπιτυχία. Τὶς παρακολούθησαν περὶ τοὺς 15.000, μεταξύ αὐτῶν καὶ ἡ βασιλικὴ οἰκογένεια, ὁ πρωθυπουργὸς Χαρίλαος Τρικούπης, ὑπουργοὶ καὶ μέλη τοῦ διπλωματικοῦ σώματος. Ἀντίθετα, οἱ ἵπποδρομίες τῆς 31ῆς Σεπτεμβρίου 1884 δὲν σημείωσαν ἀνάλογη ἐπιτυχία. Ἡ συμμετοχὴ των θεατῶν ἦταν περιορισμένη σὲ σχέση με τὶς προηγούμενες ἵπποδρομίες. Ἡ μὴ ἀνταπόκριση τοῦ κόσμου ἀπογοητεύει τοὺς διοργανωτῆς, καὶ οἱ προσπάθειες τῆς εταιρείας ἀναστέλλονται.

Δεκαεξὶ χρόνια ἀργότερα, τὸ 1900, ἱδρύεται ὁ ἐπόμενος σημαντικὸς ἵππικὸς σύλλογος ἀπὸ τὴν ἀποψη ποὺ μας ἐνδιαφέρει ἐδῶ, ἡ «Φίλιππος Κοινωνία ἐν Ἑλλάδι». Στόχοι τῆς εταιρείας τίθενται ἡ βελτίωση τῆς ἐλληνικῆς ράτσας αλόγων καὶ ἡ οργάνωση ἵπποδρομιῶν στὸν ἐλλαδικὸν χώρον. Τὸ προεδρεῖο τῆς ἀποτελεῖται ἀπὸ τοὺς Ἀλέξ. Σ.Κ. Ρώμα, Ἀλέξ. Δ. Σούτσο, Μιλτ. Νεγρεπόντη, Ἀλέξ. Μαύρο. Ἀπὸ τὰ 105 ἱδρυτικὰ μέλη τῆς, δέκα εἶναι βουλευτῆς καὶ ἐξήντα στρατιωτικοί.³² Λίγο ἀργότερα, τὸ 1901, δημιουργεῖται ὁ «Ὀμιλος των Εφίππων Ἐκδρομέων».³³ Ὁ σύλλογος αὐτός, ἀν καὶ ἔχει ὡς στόχο τὴν ἀποκλειστικότητα τοῦ ἀθλήματος ἀπὸ τὰ μέλη τοῦ, προβαίνει ταυτόχρονα καὶ στὴν οργάνωση μαζικῶν ἐκδηλώσεων.

Στις 28 Ἀπριλίου 1902 πραγματοποιήθηκαν στὸ ποδηλατοδρόμιον τοῦ Φαλήρου ἵπποδρομίες ὁργανωμένες ἀπὸ τὸν Ὀμιλον των Εφίππων Ἐκδρομέων. Στὸ πλαίσιο τῆς ἵπποδρομιακῆς αὐτῆς συγκέντρωσης, ομάδα ἀξιωματικῶν τοῦ ἵππικοῦ καὶ τοῦ πυροβολικοῦ πραγματοποίησε ἐπίδειξη ἐκγύμνασης των αλόγων. Ἡ ἐπίδειξη δὲν περιλάμβανε ἀγῶνες δρόμου, ἀλλὰ ἀγωνίσματα ὅπως ἡ υπερπήδηση ἐμποδίων κλπ. Τὶς ἵπποδρομίες παρακολούθησε πλῆθος κόσμου, μεταξύ των ὁποίων ἡ βασιλικὴ οἰκογένεια καὶ ἀρκετοὶ ἐπίσημοι.³⁴ Λειτουργήσαν δε ὡς προεόρτια των μεγάλων ἵπποδρομιῶν τοῦ Ποδονίφτη, στὶς ὁποῖες θὰ ἀναφερθούμε στα

32. Περ. *Ἴππόδρομος*, ἐκδοση τοῦ Ο.Δ.Ι.Ε., 3 (Ἀπρίλιος 1997).

33. *ΦΕΚ Β'*, 2, 8 Ἰανουαρίου 1902, σ. 364.

34. *Εφ. Ἀκρόπολις*, 7241, 29 Ἀπριλίου 1902, σ. 2.

ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ ΠΕΤΡΙΧΟΣ

επόμενα. Πολλούς από τους διαγωνιζομένους και αρκετά από τα μέλη της επιτροπής αγώνα των ιπποδρομιών αυτών θα συναντήσουμε σε ανάλογες θέσεις στις μεγάλες ιπποδρομίες του Ποδονίφτη.

Στις 5, 6 και 7 Μαΐου του 1902 πραγματοποιήθηκαν στην περιοχή του Ποδονίφτη ιπποδρομίες οργανωμένες από τη Φίλιππο Κοινωνία. Οι ιπποδρομίες αυτές είχαν «διαφημιστεί» αρκετά από τον τύπο της εποχής. Αξιοσημείωτη είναι η συμμετοχή των διανοουμένων της εποχής στην προπαγάνδα υπέρ των ιπποδρομιών.³⁵ Ο σκοπός των ιπποδρομιών ορίζεται απ' όλους ως εθνικός.

Οι ιπποδρομίες δεν πραγματοποιήθηκαν χωριστά. Αν και αποτελούσαν το βασικό αγώνισμα, το οποίο έδινε και το χαρακτήρα στις συγκεκριμένες συναντήσεις, σύμφωνα με το πρότυπο των Ολυμπιακών Αγώνων της Αρχαιότητας, έλαβαν χώρα μαζί με άλλα αγωνίσματα. Πιο συγκεκριμένα, στις 5 Μαΐου 1902 πραγματοποιήθηκαν³⁶ γυμνικοί αγώνες, οι οποίοι περιλάμβαναν άλμα εις τριπλούν, δισκοβολία, δρόμο ταχύτητας 100 μέτρων και τρεις ιππικοί αγώνες. Στον πρώτο ιππικό οι αναβάτες ήταν πέντε ανθυπολοχαγοί του ιππικού. Δεν διευκρινίζεται αν τα άλογα ήταν δικά τους ή ιδιοκτησία του στρατού. Ο δεύτερος ιππικός αποτελούσε αγώνα δρόμου μεταξύ ιδιοκτητών ίππων που ιππεύονταν από τζόκεϋ. Στον τρίτο ιππικό, οι αναβάτες ήταν δεκαέξι υπαξιωματικοί του ιππικού οι οποίοι ίππευαν «ουγγαρέζικα» άλογα του στρατού.

Τα αγωνίσματα παρακολούθησαν περίπου τριάντα χιλιάδες Αθηναίοι. Ανάμεσά τους και τα μέλη της βασιλικής οικογένειας. Η ταξιθέτηση των θεατών ανταποκρινόταν πλήρως στην ταξική τους θέση: οι εκπρόσωποι της εξουσίας βρίσκονταν στα ειδικά γι' αυτούς κατασκευασμένα θεωρεία, τα ανώτερα στρώματα στις εξέδρες, οι οποίες βρίσκονταν δεξιά και αριστερά των θεωρείων. Τα κατώτερα στρώματα, τα οποία αποτελούσαν και τον κύριο όγκο των θεατών (20.000 και πλέον), στοιβά-

35. Βλ. π.χ., το άρθρο του Ανδρέα Καρκαβίτσα «Ο καβαλάρης», εφ. *Ακρόπολις*, 7247, 5 Μαΐου 1902, σ. 1.

36. Όλες μας οι πληροφορίες για τις ιπποδρομίες της 5ης Μαΐου 1902 περιέχονται στο άρθρο «Αι χθεσιναί ιπποδρομιαί εις Ποδονίφτην», εφ. *Ακρόπολις*, 7247, 6 Μαΐου 1902, σ. 1.

ΟΙ ΠΡΩΤΕΣ ΙΠΠΟΔΡΟΜΙΕΣ ΣΤΗΝ ΑΘΗΝΑ

ζονταν στις θέσεις των ορθίων, γύρω απ' το στίβο. Τα έπαθλα των νικητών ήταν είτε χρηματικά είτε καλλιτεχνήματα αξίας, ενώ δεν υπήρχε στοίχημα.

Τα πράγματα κατά την πρώτη ημέρα των ιπποδρομιών δεν εξελίχθηκαν καθόλου ομαλά. Φυσούσε δυνατός αέρας, ο οποίος σήκωνε νέφη σκόνης, με αποτέλεσμα, εκτός από την ταλαιπωρία των θεατών, την πρόκληση σοβαρών ατυχημάτων. Στην πρώτη ιπποδρομία των ανθυπολοχαγών, ένα από τα άλογα αφηνίασε στη διάρκεια της κούρσας και στράφηκε εναντίον των θεατών, οι οποίοι τράπηκαν σε φυγή. Στην τρίτη κούρσα των υπαξιωματικών, ένας από τους αναβάτες, τυφλωμένος από τη σκόνη, δεν είδε την τάφρο (εμπόδιο που όφειλε να υπερπηδήσει το άλογό του), με αποτέλεσμα άλογο και αναβάτης να πέσουν μέσα και ο αναβάτης να τραυματιστεί θανάσιμα. Τα περισσότερα άλογα της κούρσας αφηνίασαν και πολλοί αναβάτες τραυματίστηκαν. Οι θεατές, όταν κατάλαβαν ότι κάποιος είχε τραυματιστεί σοβαρά, επιχείρησαν να μπουν στο στίβο για να δουν από κοντά, με αποτέλεσμα να ξυλοκοπηθούν άγρια από τους χωροφύλακες.

Υπό τη σκιά αυτών των δυσάρεστων γεγονότων, οι αγώνες επαναλήφθηκαν με την ίδια δομή στις 6 και 7 Μαΐου, αλλά με εξαιρετικά μικρότερη συμμετοχή θεατών και διαγωνιζομένων. Διάχυτη στον τύπο της εποχής ήταν η αίσθηση ότι αυτή η προσπάθεια για την οργάνωση ιπποδρομιών στην Ελλάδα απέτυχε, και αναζητούνταν οι αιτίες της αποτυχίας.³⁷

Οι προσπάθειες για τη θεμελίωση ιππικών αγωνισμάτων στην Ελλάδα του 1902 συνεχίστηκαν με τον «Αγώνα του Καλαμακίου».³⁸ Ο αγώνας είχε οργανωθεί από κοινού από τη «Φίλιππο Κοινωνία» και τον «Όμιλο των Εφίππων Εκδρομέων». Στον αγώνα συμμετείχαν αξιωματικοί και υπαξιωματικοί του στρατού και της αστυνομίας. Ήταν αγώνας αντοχής των ίππων και των αναβατών. Αφετηρία ήταν η ιππευτική σχολή του ιππικού. Κάθε διαγωνιζόμενος όφειλε να καλύψει απόσταση 15 χιλιομέτρων από την Αθήνα στο Καλαμάκι και από το Καλαμάκι

37. Εφ. Ακρόπολις, 7249, 7 Μαΐου 1902, σσ. 2-3, και 7249, 8 Μαΐου 1902, σσ. 2-3.

38. Εφ. Ακρόπολις, 7254/12 Μαΐου 1902, σ. 4, και 7255/13 Μαΐου 1902, σ. 2.

ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ ΠΕΤΡΙΧΟΣ

στο ποδηλατοδρόμιο του Φαλήρου, όπου ήταν και το τέρμα. Κριτήρια για την ανάδειξη του νικητή ήταν ο χρόνος στον οποίο θα πραγματοποιούσε τη διαδρομή και η κατάσταση του αλόγου και του αναβάτη. Οι αγώνες διεξήχθησαν στις 11 και 12 Μαΐου και είχαν τραγική κατάληξη: τρία από τα άλογα που διαγωνίζονταν έσκασαν.

Σ' αυτές τις προσπάθειες, λοιπόν, μπορούμε να διακρίνουμε ορισμένα χαρακτηριστικά τα οποία τείνουν να τους αποδώσουν τη μορφή της προσπάθειας εισαγωγής σύγχρονου αθλήματος.

Το πρώτο απ' αυτά είναι ότι γίνεται προσπάθεια να εισαχθούν με τη μορφή σωματείου ή λέσχης από μέλη της ιθύνουσας τάξης της Ελλάδας της περιόδου. Από τα στοιχεία που έχουμε στη διάθεση μας, βλέπουμε ότι σ' αυτή την πρώτη περίοδο των ιπποδρομιών στην Ελλάδα, τόσο στο οργανωτικό όσο και στο αγωνιστικό επίπεδο (αναβάτες, ιδιοκτήτες), κυριαρχούν οι ακόλουθες κοινωνικές κατηγορίες: στρατιωτικοί (αξιωματικοί και υπαξιωματικοί του πυροβολικού και του ιππικού) και αξιωματικοί των σωμάτων ασφαλείας, πολιτικοί-διπλωμάτες, εκπρόσωποι οικογενειών του επιχειρηματικού και του εμπορικού κύκλου της κοινωνίας των Αθηνών. Οι στρατιωτικοί υπερτερούν σε σχέση με τις άλλες δύο κατηγορίες.

Σ' αυτό το σημείο, θα ήταν χρήσιμο να κάνουμε λόγο για τα χαρακτηριστικά αυτών των ομάδων και για τις μεταξύ τους σχέσεις. Θα πρέπει να τονίσουμε ότι οι προαναφερόμενες ηγετικές ομάδες της ελληνικής κοινωνίας της περιόδου αυτής δεν είναι απομονωμένες αλλά υπάρχει μια συνεχής κινητικότητα από τη μια ομάδα στην άλλη, η οποία στηρίζεται στην κοινή οικογενειακή καταγωγή (π.χ. μέλη της οικογένειας Ράλλη εξελίχθηκαν σε επιχειρηματίες, σε στρατιωτικούς και σε πολιτικούς). Στην ουσία, λοιπόν, δεν αναφερόμαστε σε τρία διαφοροποιημένα κοινωνικά στρώματα αλλά, μάλλον, σε διαφορετικά τμήματα της μίας και της αυτής ηγεμονεύουσας τάξης, η οποία απαρτίζεται από συγκεκριμένες οικογένειες των Αθηνών και του παροικιακού ελλητισμού.³⁹

39. Για το ζήτημα της ταξικής ή για ορισμένους «αταξικής» συγκρότησης της ελληνικής κοινωνίας του 19ου αιώνα έχει αναπτυχθεί σημαντικός προβληματισμός μεταξύ των ερευνητών. Ενδεικτικά, βλ. Γ. Κοντογιώργης (επιμ.), *Πολιτικές και κοινωνικές*

ΟΙ ΠΡΩΤΕΣ ΙΠΠΟΔΡΟΜΙΕΣ ΣΤΗΝ ΑΘΗΝΑ

Το δεύτερο στοιχείο είναι ο τόπος στον οποίο λαμβάνουν χώρα οι πρώτες ιπποδρομίες. Οι πρώτες οργανωμένες ιπποδρομίες πραγματοποιήθηκαν στο Φάληρο και στον Ποδονίφτη. Αυτές οι τοποθεσίες αποτελούσαν εκείνη την περίοδο τόπους αναψυχής, στους οποίους οι Αθηναίοι των υψηλών τάξεων αρέσκονταν να κάνουν περιπάτους και εκδρομές.⁴⁰ Η διαδικασία της παρακολούθησης των ιπποδρομιών έπαιρνε τη μορφή μιας ευχάριστης εκδρομής, μιας αθλητικής/φυσιολατρικής εκδήλωσης. Πρόκειται, σαφώς, για μια διαδικασία επέκτασης της αστικής ζωής στην ύπαιθρο ή, καλύτερα, για μια διαδικασία ενσωμάτωσης της κοντινής υπαίθρου στις ανάγκες του τρόπου ζωής και της διαχείρισης του χρόνου που παράγονται στις πόλεις.

Το τρίτο στοιχείο είναι η επιλογή της ημέρας κατά την οποία πραγματοποιούνται και η μαζικότητα. Όλες οι ιπποδρομιακές συναντήσεις πραγματοποιήθηκαν ημέρα Κυριακή, ενδεικτικό του ότι υπήρχε από την αρχή στους οργανωτές η μέριμνα να πάρουν μαζικό και ψυχαγωγικό χαρακτήρα. Η συμμετοχή του κόσμου ήταν μεγάλη, ενώ η παρουσία της βασιλικής οικογένειας και στελεχών της κυβέρνησης προσέδιδε στις συγκεντρώσεις αυτές την ανάλογη αίγλη και ενίσχυε το χαρακτήρα τους ως υπερταξικού/μαζικού θεάματος στο οποίο μπορούν να μετέχουν οι πάντες. Τις ιπποδρομίες αυτής της περιόδου μπορούμε να πούμε ότι τις παρακολουθούσαν άνθρωποι απ' όλα τα κοινωνικά στρώματα της εποχής. Στις συγκεντρώσεις αυτές οι στρωματώσεις της κοινωνίας των Αθηνών μεταγράφονται αυτούσιες στο χώρο του ιπποδρόμου. Οι εκπρόσωποι της εξουσίας βρίσκονταν στα ειδικά γι' αυτούς κατασκευασμένα θεωρεία, τα ανώτερα στρώματα στις εξέδρες, οι οποίες βρίσκονται δεξιά και αριστερά των θεωρείων. Το μεγάλο μέρος των θεατών βρίσκονταν όρθιοι, διασκορπισμένοι σε θέσεις γύρω απ' το στίβο.

Από την άλλη πλευρά, στο ιδεολογικό επίπεδο, στην Ελλάδα, όπως εξάλλου και στην Ευρώπη, είναι ευρύτατα διαδεδομένη η άποψη ότι τα σύγχρονα αθλήματα κατάγονται από την αρχαία Ελλάδα. Έτσι, ενώ έ-

δυνάμεις στην Ελλάδα, Αθήνα 1977· Κ. Τσουκαλάς, *Κοινωνική ανάπτυξη και κράτος, η συγκρότηση του δημόσιου χώρου στην Ελλάδα*, Θεμέλιο, Αθήνα 1981.

40. Βλ. Δ.Ν. Καμπούρογλου, *Αι Αθήναι που φεύγουν*, Αθήναι 1933.

ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ ΠΕΤΡΙΧΟΣ

χουμε να κάνουμε ουσιαστικά με τη διαδικασία εισαγωγής ενός θεσμού ο οποίος έχει παραχθεί στο πλαίσιο των προαναφερθεισών διαδικασιών στη Δύση, η εισαγωγή αυτή νομιμοποιείται χάρη στο ιδεολογικό σχήμα της καταγωγής των ιπποδρομιών από την αρχαία Ελλάδα.

Η λειτουργία των πρακτικών που αναπτύσσονται με βάση αυτό το ιδεολογικό πλαίσιο σχετίζεται, όπως θα επιχειρήσουμε να αποδείξουμε στη συνέχεια, με τρία βασικά διακυβεύματα της ελληνικής κοινωνίας της εποχής: κατασκευή, ενίσχυση εθνικής ταυτότητας, οικονομική και στρατιωτική ανασυγκρότηση καθώς και το αλυτρωτικό ζήτημα.

Οι ιπποδρομίες, όπως και κάθε πράξη που είχε δημόσιο, πολιτικό χαρακτήρα, πραγματοποιούνται στο όνομα του έθνους ή καλύτερα στο όνομα της εθνικής αναγέννησης και αποκατάστασης. Ως προς τούτο, διαφωτιστικά είναι τα σχόλια του Αιώνα την επομένη των ιπποδρομιών της 9/4/1884⁴¹ και της 31/9/1884.⁴²

Ως και πέρυσιν, επίσης και φέτος οι αγώνες αυτοί ουδένα έφερον εγχώριον ή εθνικόν χαρακτήρα, ουδέν δ' εμαρτύρησαν περί της καλλιέργειας του γένους των ίππων εν Ελλάδι ή της καταστάσεως της αναπτύξεως της ιππικής τέχνης· διότι πάντες οι διαγωνισθέντες ίπποι ήσαν ξένοι, αντί αδράς ποσότητος αγορασθέντες παρά των κτητόρων αυτών, και αυτοί δε οι ιπποκόμοι, οι αντί των κυρίων των ίππων δραμόντες, αλλοδαποί. Ευελπιστούμεν όμως, ότι διά του χρόνου, ως περί τούτου ελήφθη φροντίς, μορφωθήσεται και γένος ελληνικών ίππων, επελεύσεται δ' η ιπποκομία και η ιπποδρομία πλήρης εις την χώραν την ιδρύσασαν τους τοιούτους αγώνας....

Ο Φαλμεράνερ, όπως αποδείξη ποτέ, ότι οι νυν οικούντες την Ελλάδα ουδέν κοινόν έχουσι προς τους πάλαι Έλληνας, προυβάλετο συν άλλοις πολλοί και τότε το επιχείρημα, ότι δηλαδή δεν έχομεν ην εκείνοι είχαν κλίσιν προς τους αγώνας και ιδία προς τας ιπποδρομίας. Βεβαίως εάν το επιχείρημα τούτο του Φαλμεράνερ ήτο αληθές, τότε έπρεπε να θεωρηθώσι γνησιώτεροι των πάλαι Ελλήνων απόγονοι οι Αγγλοσάξονες και αυτοί οι Τούρκοι, παρ' οίς αι ιπποδρομιαί είναι

41. Εφ. Αιών, 10 Απριλίου 1884.

42. Εφ. Αιών, 1 Οκτωβρίου 1884.

ΟΙ ΠΡΩΤΕΣ ΙΠΠΟΔΡΟΜΙΕΣ ΣΤΗΝ ΑΘΗΝΑ

δημοτικώταται. Όπως δήποτε όμως οφείλομεν να ομολογήσωμεν, ότι απαλλοτριωθέντων ημών και των ιπποδρομιών και των άλλων αγώνων δια την μακράν δουλείαν, δεν ήτο ευχερής η εξοικειώσις ημών προς αυτάς διά το φύσει αψίκορον του Έλληνοσ.

Το πρώτο που διαπιστώνουμε από τα προηγούμενα είναι ότι οι ιπποδρομίες εκείνη την εποχή θεωρούνται άθλημα το οποίο έχει τις ρίζες του στην αρχαία Ελλάδα. Αυτονόητο είναι, επίσης, από την πλευρά του συντάκτη του κειμένου το ιδεολόγημα της αδιάλειπτης συνέχειας του ελληνικού έθνους μέσα στους αιώνες, το οποίο μέσα από την οικειοποίηση του ένδοξου αρχαιοελληνικού παρελθόντος δίνει την κυρίαρχη απάντηση στο πρόβλημα του χαρακτήρα της ταυτότητας του νέου ελληνικού κράτους.⁴³ Η σύσταση, όμως, του νέου κράτους επιτυγχάνεται μέσα από την εισαγωγή/ενσωμάτωση δυτικών θεσμών, η οποία κάθε φορά νομιμοποιείται στο όνομα του έθνους. Όταν τα πράγματα δεν πάνε κατ' ευχήν, όπως στην περίπτωση του ιπποδρόμου, η δυσανασχέτηση εγγράφεται κι αυτή στο πλαίσιο της συζήτησης περί της ελληνικότητας και μορφοποιείται φραστικά στο ρητορικό ερώτημα του τύπου «μήπως είχε δίκιο ο Φαλμεράυερ».⁴⁴ Ο ρητορικός τρόπος διατύπωσης του ερωτήματος προδικάζει την αυτονόητα αρνητική απάντηση. Το παράλογο της αδυναμίας του έθνους να ενσωματώσει στον πολιτισμό του στοιχεία τα οποία αποτελούν προαιώνια κληρονομιά του (όπως οι ιπποδρομίες και ο αθλητισμός γενικότερα) ερμηνεύεται με βάση το γεγονός της κατάκτησης από τους Τούρκους. Μέσα, όμως, από τέτοιου είδους ερμηνείες και νομιμοποιητικές διαδικασίες το αίτημα του δυτικού εκσυγχρονισμού (μέρος του οποίου είναι και το αίτημα της δημιουργίας ιπποδρόμου) εν-

43. Για το ιδεολόγημα της «αδιάλειπτης συνέχειας του ελληνισμού στους αιώνες», βλ. Αλ. Πολίτης, *Ρομαντικά χρόνια. Ιδεολογίες και νοοτροπίες στην Ελλάδα του 1830-1880*, ΕΜΝΕ Μνήμων, Αθήνα 1993. Για το ζήτημα του εθνικισμού, βλ. Παν. Λέκκας, *Η εθνικιστική ιδεολογία. Πέντε υποθέσεις εργασίας στην ιστορική κοινωνιολογία*, Κατάρτι, Αθήνα 1996.

44. Για την αντιπαράθεση Φαλμεράυερ-Ελλήνων ιστορικών, βλ. Γ. Βελουδής, *O Jacob Philip Fallmerayer και η γέννηση του ελληνικού ιστορισμού*, ΕΜΝΕ Μνήμων, Αθήνα 1982.

ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ ΠΕΤΡΙΧΟΣ

δυναμώνεται και σταθερά εξελίσσεται για την ελληνική κοινωνία σε «δρόμο χωρίς επιστροφή».

Είναι ενδιαφέρον να δούμε εδώ ολόκληρο το κείμενο της δημόσιας έκκλησης της Φιλιππου Κοινωνίας εν Ελλάδι προς τον ελληνικό λαό:⁴⁵

Η ΦΙΛΙΠΠΟΣ ΚΟΙΝΩΝΙΑ ΕΝ ΕΛΛΑΔΙ- ΕΚΚΛΗΣΙΣ ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΛΑΟ

Πολίται Έλληνες

Η Φίλιππος Κοινωνία είναι μια εταιρία η οποία έχει σκοπό να καλλιτερεύσει την ράτσα των αλόγων· θα φέρνει κάθε χρόνο άτια από την Αραβία δια να πηδούν τις φοράδες των χωρικών· θα κάνει ιπποδρόμια δια να βραβεύη τα άλογα που τρέχουν καλλίτερα· θα κάνει εκθέσεις δια να βραβεύει τα ευμορφώτερα και υψηλότερα άλογα, με λίγα λόγια θα κάνει ότι μπορέσει για να καλλιτερεύσει τη ράτσα των αλόγων μας.

Διά τούτο κάθε ένας από σας, πρέπει να προσφέρει εις τον Δήμαρχό σας ή εις τον αντιπρόσωπόν μας μια δραχμή το χρόνο διά να βοηθήσετε την εταιρία, να πάει εμπρός. Όποιος δε δώσει την δραχμή του εκείνος μόνο θα έχει το δικαίωμα να βάζει τις φοράδες του με τα άτια της εταιρίας. Ο Δήμαρχός σας τον οποίο παρακαλέσαμεν και ο αντιπρόσωπός μας θα σας τα εξηγήσουν καλλίτερα τα πράγματα προφορικώς. Αλλά και όσοι δεν έχετε άλογα πρέπει να βοηθήσετε την εταιρία, διότι η καλλιτέρευσις των αλόγων θα ωφελήσει όλη τη χώρα, ο στρατός θα αγοράζει τα άλογά του από τον τόπο και όχι από την Ευρώπη η γεωργία θα έχει καλλίτερα άλογα και θα πάει και αυτή εμπρός το εμπόριο θα ωφεληθεί και αυτό, η συγκοινωνία, δηλαδή το πήγαιν' έλα, θα γίνεται γλήγορα και τοιουτρόπως όλοι θα κερδίζουμε με την καλλιτέρευση των αλόγων.

Ελπίζουμε να μην αρνηθεί κανείς τη δραχμή του. Να ξεύρετε δε ότι όποιος δώσει μια δραχμή και γίνει μέλος της εταιρίας έχει και την ελπίδα να κερδίσει το δώρο αυτής, το οποίο είναι ωραίο αραβικό άτι.

45. Περ. Ιππόδρομος, 3, Απρίλιος 1997 σ. 29.

Αυτό που φαίνεται να κυριαρχεί ως κύριο μέλημα της εταιρείας είναι η παραγωγή ελληνικής ιππικής ράτσας. Η κατασκευή ιπποδρόμου αναφέρεται στο πλαίσιο αυτής της προκήρυξης ως ένας από τους επικουρικούς παράγοντες για τη βελτίωση της ιππικής ράτσας και όχι ως το επίκεντρο των προσπαθειών της εταιρείας. Με άλλα λόγια, η εταιρεία έχει κύριο στόχο της τη βελτίωση της ελληνικής ιππικής ράτσας για τον εφοδιασμό με άλογα του στρατού και της παραγωγής (γι' αυτό θεωρείται ότι το έργο της έχει «εθνικόν όλως σκοπόν»)⁴⁶. Η κατασκευή ιπποδρόμου θεωρείται ότι θα συμβάλει στη χρηματική υποστήριξη του κύριου στόχου. Δεν μπορούμε να υποστηρίξουμε την άποψη ότι η εταιρεία επικαλείται την αναγκαιότητα της πραγμάτωσης εθνικών στόχων για να επιτύχει, μέσω της πλαγίας οδού, το στόχο της δημιουργίας επικερδών γι' αυτή ιπποδρομιών. Ο ίδιος ο τρόπος που οργανώνεται η προσπάθεια (έρανος μιας δραχμής), καθώς και το γεγονός ότι οι ιπποδρομίες που οργάνωσε η εταιρεία τον Μάιο του επόμενου χρόνου δεν είχαν στοίχημα μας απομακρύνουν εντελώς από τέτοιου τύπου θεωρήσεις.

Η βελτίωση της ράτσας, σύμφωνα με την εταιρεία, θα επιτευχθεί με τη χρήση αραβικών επιβητόρων. Τα αραβικά άλογα, όπως και τα καθαρόαιμα αγγλικά, είναι άλογα τα οποία χρησιμοποιούνται σχεδόν εξ ολοκλήρου στις ιπποδρομίες ή στις παρελάσεις του στρατού σε όλη την Ευρώπη, έγιναν δε γνωστά στην Ευρώπη μετά τις σταυροφορίες, με κύριους τόπους παραγωγής τους τη Μεγάλη Βρετανία και τις βρετανικές αποικίες. Τα αραβικά άτια, όπως και όλες οι ράτσες των δρομώντων ίππων, είναι άχρηστα για την παραγωγική διαδικασία. Δεν είναι χρήσιμα ούτε ως υποζύγια ούτε ως μεταφορικά μέσα. Στην περίπτωση που ήταν αναγκαία μια τόνωση της ιπποπαραγωγής στην Ελλάδα με σκοπό τον εφοδιασμό της παραγωγής, αρκούσε μια πρωτοβουλία ενίσχυσης της αναπαραγωγής των ήδη υπαρχουσών φυλών ή η εισαγωγή φυλών κατάλληλων για τέτοιου είδους χρήσεις.

Η πρωτοβουλία, λοιπόν, αυτή της Φιλίππου Κοινωνίας έρχεται να απαντήσει σε μια πραγματική οικονομική ανάγκη της ελληνικής κοινωνίας (ενίσχυση της ιπποπαραγωγής), με έναν τρόπο, όμως, ο οποίος δεν

46. «Αι ιπποδρομιαί του Ποδονίφτη», Εφ. Ακρόπολις, 7230, 29 Απριλίου 1902, σ. 2.

ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ ΠΕΤΡΙΧΟΣ

έχει καμία σχέση με τα προβλήματα που η ίδια η ανάγκη υπαγορεύει, αλλά με τις φαντασιώσεις της πολιτικής ηγεσίας (ρωμαλέα ιππική ράτσα - ρωμαλέος στρατός - Μεγάλη Ιδέα),⁴⁷ έτσι όπως αυτές διαμορφώνονται από την κυρίαρχη εθνικιστική ιδεολογία.

Ενδεικτικό ως προς αυτά είναι και το κείμενο του Ανδρέα Καρκαβίτσα «Ο Καβαλάρης» το οποίο δημοσιεύτηκε ανήμερα της έναρξης των ιπποδρομιών και λέει μεταξύ άλλων τα εξής:

Η καβάλα, τ' άλογο είνε μιά απ' τές λίγες επιθυμίες που ηλεκτρίζουν και συγκινούνε τον Ελληνικό λαό. Δεν είνε τώρα μόνον, ήταν πάντοτε. Μέσα στα δημοτικά τραγούδια το συχνακούμε πάντα σαν ένα θριαμβευτικό ξελόγιασμα της φυλής που καλπάζει στα σύγνεφα...

Δεν έχει ωρισμένο σκοπό. Το θέλει για να το θέλει. Αισθάνεται φυσική την ανάγκη του. Το θέλει να του πέση στις πλάτες και να τρέξει, να τρέξει, να τρέξει κυνηγώντας το άπειρο διάστημα...

... Έτσι κατάντησε το άλογο στην συνείδηση του Ελληνικού λαού ο ιδανικότερος αντιπρόσωπος του ζωικού βασιλείου. Θρόνο των ανθρώπων το λέει ένας μεσαιωνικός ποιητής. Κ' είνε ο καβαλάρης βασιλιάς στο θρόνο του...

Τα αποσπάσματα από το άρθρο του Καρκαβίτσα είναι άκρως διαφωτιστικά για τη σύγχυση που επικρατεί την εποχή εκείνη γύρω από το τι είναι αυτό το νέο θέαμα το οποίο τείνει να εγκατασταθεί στην πόλη, καθώς και για τους μηχανισμούς με βάση τους οποίους αυτό προσλαμβάνεται και νομιμοποιείται από τους Αθηναίους της εποχής. Μιλήσαμε ήδη για την λειτουργία της οικειοποίησης του αρχαιοελληνικού παρελθόντος ως νομιμοποιητικού μηχανισμού της ανάπτυξης των ιπποδρο-

47. Ως προς τη σύνδεση, στο πλαίσιο της εθνικιστικής ιδεολογίας, των τριών αυτών παραγόντων (ρωμαλέα ιππική ράτσα - ρωμαλέος στρατός - Μεγάλη Ιδέα) αποκαλυπτική είναι η πένα του Σουρή, ο οποίος, σχολιάζοντας τις ιπποδρομίες που έγιναν στις 5 Μαΐου 1902 στον Ποδονίφτη, γράφει μεταξύ άλλων: «κι' ίππους αγώνων θρέψωμεν, / κι εις μάχας εξορμήσωμεν σφριγώντες εξ ανδρείας / με τ' άλογα της αστραπής και της καβαλαρίας...». Γ. Σουρή, *Άπαντα*, σ. 535.

μιών. Στα αποσπάσματα αυτά κάνει την εμφάνιση του κάτι άλλο, εξίσου σημαντικό για την ανάλυσή μας: η εικόνα του αλόγου ως συμβόλου δύναμης και εξουσίας.⁴⁸ Καβαλάρης στο άλογο είναι ο βασιλιάς, ο στρατηλάτης, ο μεγαλοϊδιοκτήτης γης, ο άρχοντας μιας περιοχής. Ως καβαλάρης εμφανίζεται και ο Χάρος, ο κυρίαρχος της ζωής και του θανάτου στα δημοτικά τραγούδια. Μια φυλή η οποία είναι κυρίαρχη στους αιώνες είναι φυσικό να έχει συνδέσει την ιστορία της με τα άλογα. Έτσι, στο προηγούμενο απόσπασμα, η σχέση ελληνικής φυλής-αγάπης για τα άλογα παρουσιάζεται ως φυσική ή καλύτερα οντολογική: οι Έλληνες είναι ταγμένοι από το πεπρωμένο τους να κυριαρχούν και να εξουσιάζουν και γι' αυτό η αγάπη για τα άλογα είναι έμφυτη σ' αυτούς, δεν χρήζει ιδιαίτερης ερμηνείας. Πρόκειται για μια διαδικασία νομιμοποίησης των ιπποδρομιών στο όνομα του ρομαντικής⁴⁹ εκδοχής εθνικιστικού ιδεολογήματος, «του πεπρωμένου της φυλής». Στη συγκυρία μάλιστα που αυτό το άρθρο δημοσιεύεται, μπορούμε να πούμε ότι —εμμέσως πλην σαφώς και εκτός όλων των άλλων— υπενθυμίζει στους Νεοέλληνες το χρέος τους να σταθούν αντάξιοι του πεπρωμένου τους, το οποίο σ' αυτή την περίοδο μεταφράζεται στο χρέος της απελευθέρωσης των «αλύτρωτων αδελφών».⁵⁰

Ακόμη και η αποτυχία των προσπαθειών εγγράφεται στο ίδιο πλαίσιο: ο γραμματέας της «Φιλίππου Ενώσεως» υπολοχαγός Ι. Βλάσσης, σε συνέντευξη που έδωσε στην εφημερίδα *Ακρόπολη* στις 7 Μαΐου 1902, υποστήριξε ότι οι ιπποδρομίες είχαν αποτύχει «τόσον τεχνικώς τόσο και θεαματικώς». Αποδίδει δε τα αίτια των ατυχημάτων στην τύχη και ίσως λίγο στο αγύμναστο των ίππων. Η βασική νομιμοποιητική αρχή εί-

48. «...Ίππος, ζών ρωμαλέον / και προς όλους αρεστόν, / δόξα τόσον βασιλέων, / χαρμονή πολεμιστών. - Ίππος, ζών ευγενές / που και κάθε κουνενές / όταν το καβαλικεύη / τους πεζούς κοροϊδεύει...», *Αυτόθι*, σ. 535.

49. Για την επίδραση του ρομαντισμού στη διαμόρφωση του ελληνικού εθνικισμού, βλ. Αλ. Πολίτης *Ρομαντικά χρόνια*, ό.π., και Κ.Θ. Δημαράς, *Ελληνικός Ρομαντισμός*, Ερμής, Αθήνα 1982.

50. Για την Μεγάλη Ιδέα και το αλυτρωτικό ζήτημα, βλ. Έλ. Σκοπετέα, «Το πρότυπο Βασίλειο και η Μεγάλη Ιδέα. Όψεις του εθνικού προβλήματος στην Ελλάδα (1830-1880)», Πολύτυπο, Αθήνα 1988.

ναι και εδώ η αρχαία Ελλάδα: όπως γινόταν ατυχήματα και στους ιππικούς αγώνες της Αρχαιότητας (απαριθμεί περιπτώσεις), έτσι έγιναν και στους αγώνες της εποχής του. Στο σημείο αυτό, κρίνεται σκόπιμο να επιχειρήσουμε μια σύνοψη των αιτιών της αποτυχίας αυτών των πρώτων προσπαθειών.

Όπως αναλύσαμε προηγουμένως, οι ιπποδρομίες στη Δύση προέκυψαν και απέκτησαν την τελική θεσμική μορφή τους (ως οργανωμένο θέαμα) μέσα από σύνθετες διαδικασίες και δυναμικές που σχετίζονται με την ανάπτυξη των φαινομένων της αστικής ζωής, του κοινοβουλευτισμού και του εθνικού κράτους. Στην Ελλάδα τείνουν να εισαχθούν με την τελική, παγιωμένη μορφή τους, δίχως να έχουν ολοκληρωθεί οι διαδικασίες εκείνες που αποτελούν προϋπόθεση της λειτουργίας τους (διεύρυνση του ασταχού φαινομένου και του αστικού τρόπου ζωής, εσωτερική ειρήνευση και επιβολή της κρατικής εξουσίας σε όλους τους τομείς της κοινωνικής ζωής, ανάπτυξη του κοινοβουλευτισμού).⁵¹

Ως προς τη μαζικότητα των αγώνων αυτών, κάπου επέδρασε η εμπειρία των Ολυμπιακών Αγώνων, οι οποίοι είχαν συντελέσει στο να εξοικειωθούν με τα αθλητικά θεάματα ευρύτερα κοινωνικά στρώματα. Δεν βρισκόμαστε, όμως, ακόμη στην εποχή όπου οι συναντήσεις οι οποίες πραγματοποιούνται σε σχέση με αθλητικά δρώμενα έχουν αποκτήσει μια τέτοια αυτοτελή υπόσταση ώστε να μπορούν να συστήνονται και να αναπαράγονται μόνο μέσα από την αναφορά τους στα δρώμενα.⁵² Οι Αθηναίοι πήγαν εκείνη την ημέρα στον ιππόδρομο για λόγους διαφορετικούς ο καθένας. Οι λόγοι δεν είχαν κατ' ανάγκην σχέση με το

51. Το ζήτημα της καθυστέρησης της ελληνικής κοινωνίας του 19ου αιώνα σε σχέση με τις άλλες χώρες της Δύσης έχει αποτελέσει αντικείμενο ευρύτατης ανάλυσης και θεωρητικής αντιπαράθεσης. Βλ. ενδεικτικά, Γ.Δ. Τσαούσης (επιμ.), *Όψεις της νεοελληνικής κοινωνίας του 19ου αιώνα*, Εστία, Αθήνα 1984, Κ. Τσουκαλάς, *Εξάρτηση και αναπαράγωγή. Ο κοινωνικός ρόλος των εκπαιδευτικών μηχανισμών στην Ελλάδα 1830-1922*, Θεμέλιο, Αθήνα 1977.

52. «Η μαζικότητα της παρακολούθησης των [Ολυμπιακών] αγώνων του 1896 συνεπώς δεν σήμαινε και την καθιέρωση του αθλητικού θεάματος γενικά. Αυτό αποδείχτηκε στη συνέχεια όταν ο πρώτος ενθουσιασμός εξέπνευσε και όταν οι αγώνες δεν είχαν διεθνή αλλά τοπικό χαρακτήρα». Βλ. Χρ. Κουλούρη, *Αθλητισμός, ό.π.*, σ. 114.

ΟΙ ΠΡΩΤΕΣ ΙΠΠΟΔΡΟΜΙΕΣ ΣΤΗΝ ΑΘΗΝΑ

δρώμενο αυτό καθαυτό: οι αστοί και οι μικροαστοί πήγαν επειδή οι ιπποδρομίες είχαν διαφημιστεί επαρκώς, κυρίως από τον τύπο της εποχής, ως ένα μείζονος σημασίας θέαμα από το οποίο βέβαια δεν θα μπορούσαν να λείπουν. Αν δούμε και τη σχέση των στρωμάτων αυτών με το στρατό, ο οποίος δίνει τρανταχτό παρόν στην οργάνωση των ιπποδρομιών, έχουμε έναν ακόμη σοβαρό λόγο συμμετοχής τους στο θέαμα. Τα κατώτερα στρώματα πήγαν από περιέργεια για το δρώμενο αλλά και για να χαζέψουν τον «καλό κόσμο» που θα βρισκόταν εκεί. Η γοητευτική εικόνα του «καβαλάρη-κυρίαρχου», έτσι όπως διαμορφώνεται στο συλλογικό φαντασιακό της εποχής σε σχέση με την κυρίαρχη (και διαταξική) εθνικιστική ιδεολογία, είναι κι αυτός ένας παράγοντας που προσανατολίζει όλα τα στρώματα στην παρακολούθηση των ιπποδρομιών. Η παρουσία της βασιλικής οικογένειας λειτουργεί κατά ανάλογο τρόπο. Εδώ, βέβαια, πρέπει να μνημονεύσουμε την εντυπωσιακή παρουσία των γυναικών στον ιππόδρομο, πράγμα που καταδεικνύει ότι οι ιπποδρομίες θεωρούνταν σοβαρό και αξιοπρεπές θέαμα.

Η έλλειψη εξοικείωσης του κόσμου με την παρακολούθηση μαζικών θεαμάτων φαίνεται από τα επεισόδια που συνόδευσαν τις ιπποδρομίες της 5ης Μαΐου 1901. Ο Σουρής, περιγράφοντας με σατιρικό τρόπο το γεγονός, προβαίνει σε μια πρώτη κριτική της μαζικής κουλτούρας.⁵³

*Του Λονσάν κανείς δεν βλέπει
τήν σκονίστραν την υπάτην
ίππος ίππον ανατρέπει
κι αναβάττης αναβάτην.*

*Ποίος κόσμος, ποία σκόνη,
που φωνάζεις ωχουνούς,
και θαρρείς πως εξισώνει
τους ασήμους και τρανούς.*

*Στα χωράφια πανοικεί
τρέχουν Αμαζόνες τόσαι,*

*Κουκουλώνουν άσπρα νέφη
και τους πρώτους της Αυλής,
στέμμα σκόνης περιστρέφει
Διαδόχους, Βασιλείς...*

*Τον περί των όλων κύβον
ρίπτουν εις τους μαχητάς,
φεύγουν άλογα τον στίβον
κι εξορμούς στους θεατάς.*

*Έφριξαν φιλίππων πλήθη
κι άφθονος ιδρώς εχύθη*

53. Σουρής, *Άπαντα*, ό.π., σ. 537.

ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ ΠΕΤΡΙΧΟΣ

πανικός κι εδώ κι εκεί,
και πατείς με και πατώ σε.

εκ σκονοστεφών μετώπων
ίππων, τζόκευ, κι ανθρώπων,

Σπόρτμαν κι ίπποι σφριγηλοί
έπεσαν ασπράίνοντες,

νέοι πήγανε πολλοί
κι ήλθαν άσπροι γέροντες»

Η δεύτερη και τρίτη στροφή, μέσα από την απόδοση μιας χιουμοριστικής εκδοχής του συμβάντος, μας παρουσιάζουν και άλλη μία λειτουργία του ιπποδρόμου: ως εξισωτή των κοινωνικών διαφορών. Η αστική ζωή στην Αθήνα εκείνη την περίοδο βρίσκεται σε ένα πρώιμο στάδιο εξέλιξης. Μέρος της αστικής ζωής αποτελούν και οι χώροι εκείνοι στους οποίους συγκεντρώνονται άνθρωποι από ετερόκλητα κοινωνικά στρώματα για να πραγματοποιηθούν οι αναγκαίες για τη λειτουργία της πόλης οικονομικές και συμβολικές ανταλλαγές. (Τέτοια μέρη είναι οι αγορές, τα μέρη όπου πραγματοποιούνται θεάματα, όπως ο ιππόδρομος, τα καφενεία κλπ.) Τα κυρίαρχα ιδεολογικά ρεύματα τόσο του κοινοβουλευτισμού όσο και του εθνικισμού νομιμοποιούν τις μαζικές διαταξικές συγκεντρώσεις στο όνομα ενός εθνικού-πολιτικού εξισωτισμού: μετέχουν ισότιμα οι πάντες σ' αυτές τις συγκεντρώσεις, επειδή είναι όλοι Έλληνες ή επειδή είναι όλοι πολίτες. (Οι δύο προαναφερόμενες έννοιες δεν παύουν να αλληλονοηματοδοτούνται.) Η σατιρική πένα του Σουρή επισημαίνει, μέσα από την παρουσίαση ενός κωμικοτραγικού συμβάντος, τα ασυμβίβαστα της αστικής ζωής: η υφιστάμενη κοινωνική στρωμάτωση, για να υπάρχει και να αναπαράγεται ως τέτοια, έχει την ανάγκη μαζικών εκδηλώσεων. Αυτές όμως οι εκδηλώσεις μπορούν, μέσα από τις δυναμικές που απελευθερώνουν, να υπονομεύσουν την ίδια τη στρωμάτωση την οποία κανονικά θα έπρεπε να ενισχύουν. Δηλαδή, ενώ μέσα από τη συνάθροιση σε κοινό χώρο οι διακρίσεις σε κοινωνικές θέσεις και ρόλους έπρεπε κανονικά να κατασταθούν αναγνωρίσιμες από τους μετέχοντες και να αφομοιωθούν ως τέτοιες, αυτές, στιγμιαία έστω, εξαλείφονται μέσω των απρόβλεπτων συνεπειών της λειτουργίας των παραγόντων εκείνων (κοινός τόπος, κλιματολογικές συνθήκες) που αποτελούν δομικά στοιχεία της συνάθροισης.

ΟΙ ΠΡΩΤΕΣ ΙΠΠΟΔΡΟΜΙΕΣ ΣΤΗΝ ΑΘΗΝΑ

Το βασικό πρόβλημα, λοιπόν, το οποίο διαπιστώνουμε και σε σχεδόν όλους τους τομείς της κοινωνικής και οικονομικής ζωής του νεοσύστατου ελληνικού κράτους, είναι ο τρόπος και οι όροι με βάση τους οποίους μεταφυτεύονται στην Ελλάδα θεσμοί που έχουν παραχθεί σε δυτικές χώρες.

Στην περίπτωση του ιπποδρόμου, ο τρόπος με τον οποίο τον αντιλαμβάνονται οι φορείς πολύ μικρή σχέση έχει με τον ιππόδρομο αυτό καθαυτό. Ο ιππόδρομος νομιμοποιείται και καθίσταται οικειοποιήσιμος τόσο από τους οργανωτές όσο και από τους θεατές με βάση στοιχεία τα οποία είναι εξωτερικά σε σχέση με τους ιπποδρομιακούς αγώνες. Βέβαια, στην περίπτωση που το νομιμοποιητικό αυτό πλαίσιο (ένδοξο παρελθόν) λειτουργούσε από την πλευρά των οργανωτών απλώς ως «εργαλείο ιδεολογικής χειραγώγησης», θα ήταν ικανό να ωθήσει το κοινό σε μια επιθυμητή από μέρους των διοργανωτών συμπεριφορά (συμμετοχή στο θέαμα των ιπποδρομιών) που θα οδηγούσε σε μια συγκροτημένη στάση σε σχέση με το θέαμα, η οποία δεν θα χρειαζόταν πλέον το αρχικό νομιμοποιητικό πλαίσιο για να υπάρξει. Εδώ όμως αυτό το νομιμοποιητικό πλαίσιο είναι δεσμευτικό και σε σχέση με τη δράση των οργανωτών, πράγμα που αλλοιώνει και αδρανοποιεί το εγχείρημα.

Μέσα από την εθνικιστική τους πρόσληψη δεν είναι δυνατόν να κατανοηθεί ότι οι ιπποδρομίες είναι επιχειρηματικές δραστηριότητες οι οποίες απαιτούν σοβαρή οργάνωση και ότι ο πατριωτισμός των Ελλήνων δεν είναι αρκετός για την ευόδωσή τους. Τονίζεται ιδιαίτερα το σιέλος των ιπποδρομιών που αφορά την παραγωγή ελληνικής ράτσας δρομώνων ίππων και υποβαθμίζεται η θεαματική τους πλευρά. Το αίτημα της παραγωγής ελληνικής ράτσας δρομώντων ίππων κατανοείται ως προσπάθεια βελτίωσης συνολικά της ελληνικής ιππικής ράτσας. Η παράσταση της ρωμαλέας πολεμικής ιππικής ράτσας σχετίζεται άμεσα, όπως είδαμε, με την κυρίαρχη εθνικιστική ιδεολογία της εποχής. Οι φορείς που καταπιάνονται με τα ιπποδρομιακά την εποχή εκείνη είναι άνθρωποι που έχουν άμεση σχέση με το κράτος (πολιτικοί-στρατιωτικοί). Αυτό συμβαίνει εν μέρει λόγω της ανυπαρξίας αστικής/επιχειρηματικής τάξης⁵⁴ στην

54. Για το ζήτημα της απουσίας επιχειρηματικής αστικής τάξης στην Ελλάδα του 19ου αιώνα, βλ. Κ. Τσουκαλάς, *Εξάρτηση και αναπαραγωγή*, ό.π.

ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ ΠΕΤΡΙΧΟΣ

Ελλάδα την εποχή εκείνη αλλά και επειδή οι ιπποδρομίες είχαν πάρει το χαρακτήρα του «εθνικώς αναγκαίου σκοπού». Γι' αυτό και ζητείται πάντα η κρατική βοήθεια ή επιστρατεύεται η λύση του εράνου.

Έτσι, λοιπόν, οι πρακτικές που διαμορφώνονται με βάση τα προαναφερόμενα ιδεολογικά πλαίσια καταλήγουν σε παταγώδη αποτυχία: ούτε ιπποδρομίες οργανώνονται ούτε οι ελληνικές ιππικές ράτσες βελτιώνονται. Τα άλογα που τρέχουν σ' αυτές τις πρώτες ιπποδρομίες είναι είτε του στρατού είτε ιδιόκτητα, που έχουν εισαχθεί από το εξωτερικό. Δεν φαίνεται να αναλαμβάνεται καμία προσπάθεια να εισέλθουν οι ντόπιοι ιπποπαραγωγοί (της Θεσσαλίας είναι οι κυριότεροι) στην όλη διαδικασία (μόνη εξαίρεση αποτελεί η πραγματοποίηση ιπποδρομιών στη Λάρισα από τη Φίλιππο Κοινωνία). Η αίσθηση της αποτυχίας είναι ολοφάνερη. Κορυφαία διατύπωση αυτής της αίσθησης αποτελεί το άρθρο «Οι ράτσες μας»,⁵⁵ στο οποίο διαπιστώνεται η αναποτελεσματικότητα των ιπποδρομιών στην ενίσχυση του κύριου στόχου, στη βελτίωση της ελληνικής ιππικής ράτσας. Για να στηρίξει ο συντάκτης του κειμένου την άποψή του, αναφέρει το παράδειγμα της τότε αυστριακής Βοσνίας Ερζεγοβίνης, όπου οι τοπικοί ιπποπαραγωγοί βελτίωσαν τις ράτσες τους μέσω των «σταθμών επιβητόρων». Έτσι, λοιπόν, οι προσπάθειες για την οργάνωση ιπποδρομιών εγκαταλείπονται μέχρι το 1925, οπότε και θεσμοθετούνται οι αγώνες που συνεχίζονται μέχρι τις μέρες μας.

55. Εφ. Αχρόπολις, 7 Μαΐου 1902.